

RECENZJE

STUDIA EUROPAEA GNESNENSIA 19/2019
ISSN 2082-5951
DOI 10.14746/seg.2019.19.19

Patrycja Kinga Knast

<https://orcid.org/0000-0001-9426-1268>

(Toruń)

PYTANIA ONTOLOGICZNE W BADANIACH NAD SPOŁECZEŃSTWEM

Sabina Prejsnar-Szatyńska, Problematyka ontologiczna w polskiej teorii socjologicznej. Analiza myśli Floriana Znanieckiego, Tadeusza Szczurkiewicza, Pawła Rybickiego i Jana Szczepańskiego, Wydawnictwo Libron Filip Lohner, Kraków 2017, ss. 236

Granica pomiędzy socjologią a filozofią, w początkowym okresie wyodrębniania się tej pierwszej, była zatarta. Dlatego pierwsi socjologowie byli również filozofami. Jednakże wraz z rozwojem socjologii jako samodzielnej dyscypliny, ustaleniem jej przedmiotu badań oraz metodologii, wspomniana rubież intelektualna stała się dostrzegalna i ukonstytuowana w analizach empirycznych. Niemniej jednak nie przyczyniło się to do całkowitego odrzucenia pytań o charakterze filozoficznym w obrębie nauki o społeczeństwie. Jednym z takich pytań jest formułowane przez teoretyków socjologii zapytanie o byt społeczeństwa. Zagadnienie to było na tyle istotne, że stanowiło podstawę do wyodrębnienia się dyscypliny, której ojcem jest August Comte.

Sabina Prejsnar-Szatyńska jest doktorem nauk humanistycznych w zakresie filozofii. Studiowała w Wyższej Szkole Pedagogicznej politologię oraz nauki społeczne, a także filozofię na Uniwersytecie Jagiellońskim. Stopień doktora uzyskała w roku 2016 na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jej zainteresowania badawcze oscylują wokół filozofii społecznej, filozofii prawa oraz socjologii. Obecnie S. Prejsnar-Szatyńska pracuje jako kurator zawodowy dla dorosłych w Sądzie Rejonowym w Krakowie Podgórze. Publikowała w „Próbach” oraz monografiach pokonferencyjnych: „Przemoc w rodzinie. Ujęcie interdyscyplinarne”, „Filozofia polska na tle filozofii europejskiej w XX wieku”.

Monografia „Problematyka ontologiczna w polskiej teorii socjologicznej. Analiza myśli Floriana Znanieckiego, Tadeusza Szczurkiewicza, Pawła Rybickiego i Jana Szczepańskiego” składa się ze wstępu, zakończenia oraz sześciu rozdziałów. We wstępie autorka prezentuje cel swoich badań, formułuje pytania badawcze oraz uzasadnia dobór socjologów, których myśl analizowała. W rozdziale pierwszym przedstawiona jest problematyka ontologiczna w badaniach nad społeczeństwem na przestrzeni dziejów nauki. Autorka recenzowanej książki odwołuje się do koncepcji starożytnych, średniowiecznych, nowożytnych oraz współczesnych. W rozdziałach drugim, trzecim, czwartym i piątym omawiane są kwestie ontologiczne w teoriach socjologicznych Floriana Znanieckiego, Tadeusza Szczurkiewicza, Pawła Rybickiego oraz Jana Szczepańskiego. W rozdziale szóstym autorka dokonuje analizy i syntezy myśli poszczególnych badaczy nauk społecznych. Natomiast „Zakończenie” jest podsumowaniem rozważań prowadzonych w całej pracy.

Tematyka recenzowanej monografii jest równie interesująca jak dobór uczonych, których koncepcje są w niej eksplorowane. Selekcja ta zostanie krótko omówiona. W pierwszej kolejności przyjrzymy się postaciom, których myśl podlegała badaniom. Florian Znaniecki (1882-1958) to polski filozof kultury i socjolog; współautor monumentalnego dzieła „Chłop polski w Europie i Ameryce” (1918-1920); twórca metody biograficznej oraz pojęcia współczynnika humanistycznego. Znaniecki uważany jest za ojca polskiej socjologii instytucjonalnej. Tadeusz Szczurkiewicz (1895-1984) był socjologiem, którego zajmowały także teoria i historia filozofii; był uczniem Floriana Znanieckiego; w latach 1945-1966 był zatrudniony na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. Paweł Rybicki (1902-1988) interesował się socjologią oraz naukoznawstwem. Jan Szczepański (1913-2004) był uczniem Floriana Znanieckiego. Ukończył filozofię i socjologię. Jego prace miały charakter filozoficzny. Sabina Prejsnar-Szatyńska, uzasadniając wybór tych socjologów, napisała:

Analizę klasycznego okresu w socjologii polskiej uznałam za uzasadnioną z uwagi na znaczne oddalenie czasowe, powstały dystans, z jakim można badać koncepcje tej epoki oraz wyrazistość autorów, których można potraktować jako reprezentatywnych dla swoich czasów. (...) Uczonych poza wspólnymi zainteresowaniami zawodowymi połączyła szczególna wrażliwość filozoficzna, nakazująca pytać o podstawy bytowe przedmiotów poddawanych analizie (s. 15).

Ponadto T. Szczurkiewicz, P. Rybicki i J. Szczepański pozostawali pod intelektualnym wpływem myśli Floriana Znanieckiego. Powiązanie pomiędzy socjologią i filozofią, które jest dostrzegalne w rozważaniach klasyków polskiej myśli społecznej, uświadamia genezę socjologii jako dyscypliny. Tłumaczy także, że problematyka ontologiczna – chociaż wydawałaby się odległa – stanowi dla niej pewien horyzont myślowy. Namysł czyniony nad społeczeństwem jako bytem pozwala bowiem ukonstytuować przedmiot badań dla socjologii.

Niniejsza praca porusza zagadnienia, które dotychczas były omawiane okazjonalnie jako rozdziały lub podrozdziały w publikacjach podejmujących analizę innych kwestii. Brak porównawczego zestawienia teorii socjologicznych analizowanych pod kątem zawartości ontologicznej stał się przyczyną mojego zainteresowania tym tematem. Rozprawa „Problematyka ontologiczna w polskiej teorii socjologicznej. Analiza myśli Floriana Znanieckiego, Tadeusza Szczurkiewicza, Pawła Rybickiego i Jana Szczepańskiego” jest próbą wypełnienia tej luki (s. 11).

Usytuowanie problemu badawczego recenzowanej monografii w dotychczasowym stanie badań wskazuje, iż autorka wykazała się bardzo dobrą znajomością literatury. Dostrzeżenie luki badawczej w polu, które wydaje się nasycone analizą pewnych kwestii, wymaga starannej, dokładnej pracy przygotowawczej. Sądzę bowiem, że pole badawcze, w jakim porusza się S. Prejsnar-Szatyńska, może wydawać się wypełnione przez liczne artykuły, które są jednak tylko przyczynkami do dalszej dyskusji, lecz jednocześnie mogą świadczyć o przekonaniu środowiska socjologów o wyczerpaniu zagadnienia. Tym bardziej istotne jest dostrzeżenie i podjęcie się przez autorkę wypełnienia zastanej luki badawczej, przy odwołaniu się zarówno do rozważań klasycznych myślicieli społecznych, jak i literatury przedmiotu. Zderzenie nowego oglądu analizowanego zagadnienia z dotychczasowymi rozwiązaniami jawi się jako nowa jakość wnoszona w budowanie dyscypliny.

Interesujące zagadnienia porusza rozdział pierwszy „Problemy ontologiczne w badaniach społecznych”, gdyż omawiane są w tej części książki ustalenia, które kształtowały się na temat bytu społecznego na przestrzeni dziejów nauki, od starożytności do współczesności. Rozdział ten jest połączony strukturalnie z pozostałymi, ponieważ wybór filozofów starożytnych (Platon, Arystoteles), średniowiecznych (św. Tomasz Akwinata oraz św. Augustyn), koncepcji umowy społecznej (J. Locke, T. Hobbes, J.J. Rousseau); nowożytnych (G. Hegel i K. Marks) oraz współczesnych (M. Heidegger, J.-P. Sartre) ukazuje zakorzenienie poszcze-

gólnych klasyków polskiej socjologii w dotychczasowej myśli społecznej. Szczególnie jest to widoczne w przypadku Pawła Rybickiego, który – w charakterystyce jego myśli dokonanej przez filozofkę z Krakowa – odwołuje się do idei Arystotelesa, czy Jana Szczepańskiego, którego rozważania ugruntowane są w myśli Marksowskiej i egzystencjalnej. Z kolei zakorzenienie filozofii kultury i socjologii Floriana Znanieckiego w dotychczasowej myśli filozoficznej jest znacznie szersze niż zakres opisany przez S. Prejsnar-Szatyńską. Tym niemniej wpływ autora „Cheopsa” oraz jego krytyczna analiza zaznaczone są bardzo wyraźnie w rozdziałach dotyczących ontologii Szczurkiewicza, Szczepańskiego i Rybickiego.

Badanie myśli Floriana Znanieckiego pod kątem ontologicznym wpisuje się w szeroki nurt refleksji nad dorobkiem profesora Uniwersytetu Poznańskiego, który jest rozwijany od ponad 30 lat. Dlatego też odnalezienie wątku, który nie jest w pełni przebadany, stanowi duże wyzwanie dla badaczy najmłodszego pokolenia. Wydaje się, że właśnie taką pracę wykonała Sabina Prejsnar-Szatyńska, przygotowując rozdział o teorii socjologicznej Floriana Znanieckiego. Poruszenie tematyki ontologicznej w dorobku ojca polskiej socjologii instytucjonalnej niezmiernie cieszy, gdyż wpisuje się w powracającą tendencję badań nad jego spuścizną, rzucając nowe światło na dotychczasowe rozwiązania. Szczególnie pasjonujące jest spojrzenie autorki na twórczość F. Znanieckiego, bowiem przyjmując optykę pytania o byt społeczeństwa, postrzega ją jako pewną całość. Tak postawione zagadnienie pozwala S. Prejsnar-Szatyńskiej powiedzieć, że humanizm i kulturalizm stanowią pewną podstawę dla postrzegania społeczeństwa w odniesieniu do świata kultury, który jest przez nie tworzony, lecz z braku odpowiednich narzędzi nie może być poznawany. Kategoria wartości jawi się tutaj jako forma doświadczenia rzeczywistości społecznej poprzez czyny poszczególnych jednostek. Natomiast naświetlenie kwestii budowania społeczeństwa w odniesieniu do socjologii wychowania pokazuje, że do uczestnictwa w społeczeństwie jesteśmy – mówiąc językiem Znanieckiego – urabiani, tzn. przygotowywani poprzez proces socjalizacji w danej kulturze. Omawiając dalsze założenia metodologiczne Znanieckiego, w tym współczynnik humanistyczny, autorka ukazuje ich znaczenie ontologiczne oraz wpływ na samą praktykę badawczą autora „Rzeczywistości kulturowej”.

Rozdział pt. „Teoria socjologiczna Floriana Znanieckiego” przyczynił się do tego, że sięgnęłam po tę publikację, gdyż interesuje mnie problematyka filozofii i socjologii Znanieckiego. Zaciekało mnie to, w jaki sposób Sabina Prejsnar-Szatyńska odniesie się do zastanej literatury przedmiotu, zmierzy się z bogatym dorobkiem komentatorskim oraz co nowego wniesie jej praca do analizy myśli profesora Uniwersytetu Illinois. Ponadto była to jedna z nielicznych obecnie

monografii – ostatnio ukazało się także czasopismo „Humaniora”, którego numer w całości poświęcono analizie myśli Znanieckiego – na polskim rynku, podejmująca to zagadnienie. W mojej ocenie jest to pozycja potrzebna do głębszego zrozumienia idei Znanieckiego, do pewnego odczarowania jego myśli, tak jednoznacznie powiązanej ze współczynnikiem humanistycznym oraz „Chłopem polskim...”. S. Prejsnar-Szatyńska swoimi rozważaniami pogłębia dotychczas podjęte wątki, bowiem ukazuje filozofującą socjologię Znanieckiego z perspektywy pytania o byt społeczeństwa. Pytanie to jawi się jako nieczęsto poruszane w literaturze i przez to odmienne, zaciekawiające. Jednocześnie dalekie jest od wątków o wiele bardziej popularnych, takich jak korelacja pomiędzy filozofią i socjologią Znanieckiego, interpretacja współczynnika humanistycznego czy zagadnienia związane z metodą biograficzną oraz ponownym, uwspółcześnionym odczytaniem dorobku Znanieckiego. Autonomia myśli autorki „Problematyki...” ukazuje się właśnie przez postawione pytanie, a także przez nieustanne odwoływanie się do tekstów źródłowych. Prejsnar-Szatyńska oddaje głos Znanieckiemu.

Podobnie jak ze Znanieckim postępuje autorka z Pawłem Rybickim, Tadeuszem Szczurkiewiczem oraz Janem Szczepańskim. Oddaje im głos, kierując swoje pytania badawcze bezpośrednio do nich, sięgając po materiały źródłowe. Nie oznacza to jednak, że całkowicie pomija komentarze. Odwołuje się do nich wtedy, kiedy jest to konieczne. To połączenie powoduje, że recenzowana monografia zyskuje oryginalny charakter. Jest pracą rekonstrukcyjną, historyczną, lecz uwzględniającą ważnych komentatorów. Jej wartość wyraża się zatem dwójako: w uzupełnieniu luki badawczej oraz prowadzonej narracji.

Strona stylistyczna i edycyjna monografii, pomimo podjętych prac redakcyjnych i korektorskich, nie jest wolna od usterek. Odnajdujemy liczne powtórzenia (zob. np. s. 163-165) oraz literówki (zob. s. 193). Niemniej jednak lekkość pióra autorki podparta przejrzystością wywodu zdają się niwelować wrażenie pozostawione przez wspomniane błędy. Spójna struktura tekstu oraz logika prowadzonej argumentacji ułatwiają zrozumienie pewnych kwestii, budowanie horyzontu poznawczego u czytelnika.

Podsumowując, książka „Problematyka ontologiczna w polskiej teorii socjologicznej. Analiza myśli Floriana Znanieckiego, Tadeusza Szczurkiewicza, Pawła Rybickiego i Jana Szczepańskiego” jest pozycją uzupełniającą wiedzę czytelnika z zakresu nauki o bycie społeczeństwa. Sama monografia wpisuje się tematyką w lukę badawczą, którą należy uzupełniać, a jako przyczynek do takiego uzupełnienia pozostawia nadzieje na dalsze interesujące propozycje badawcze. Interpretacja myśli Floriana Znanieckiego, Tadeusza Szczurkiewicza, Pawła Rybickiego i Jana Szczepańskiego ukazuje zakorzenienie tych myślicieli w filozofii oraz ich

socjologiczną praktykę badawczą, które to uzupełniają się, by stworzyć koncepcję ontologii społeczeństwa. Horyzont poznawczy przyjęty przez autorkę w rozdziale pierwszym odpowiada zainteresowaniom i inspiracjom klasyków polskiej socjologii. Mimo że recenzja ta w znakomitej większości jest poświęcona rozdziałowi drugiemu – „Teoria socjologiczna Floriana Znanieckiego” – pragnę podkreślić, że nie tylko ta część zasługuje na pozytywną opinię. Sądzę, że recenzowana monografia, całościowo ją ujmując, zasługuje na pozytywną opinię, bowiem poruszana w niej materia nie należy do zagadnień najłatwiejszych, natomiast sposób, w jaki została wyłożona, pozwala skupić się na najważniejszych problemach i rozstrzygnięciach badaczy, zostawiając skomplikowaną formę wypowiedzi na drugim planie. Omawianie zagadnień ontologicznych w socjologii przyczynia się do pogłębia i poszerza dotychczasowy stan wiedzy oraz przyczynia się do rozwoju dyscypliny.